

situne dei

Årsskrift för Sigtunaforskning
och historisk arkeologi

2013

Redaktion:

Elisabet Claesson

Rune Edberg (samordnare)

Magnus Källström

Utgiven av
Sigtuna Museum

Systrarna Tora och Rodvi och andra runstenskvinnor i Sigtunaområdet

Anne-Sofie Gräslund

På Borgmästarvreten vid Runstigen i Sigtuna står en runsten (*fig. 1*) med följande inskrift: *Ofeg lät resa denna sten efter sina två systrar Tora och Rodvi*. Stenen har i Upplands runinskrifter nummer U 393 och är en av de tidigast omnämnda från Sigtuna, den förekommer redan på Bureus Runtavla år 1599 (UR 2:2, 168 ff). Den är av granit, ca 2,25 m hög och närmast tresidig. Den är ristad på två sidor, på den släta framsidan (A-sidan) finns ett kantföljande band i form av ett rundjur med inskriften, på den vänstra mer ojämna sidan (B-sidan) ett i stort sett kantföljande band utan inskrift. I mitten av B-sidan är ett stort latinskt kors ristat, möjligen avbildande ett processionskors. På stilistiska grunder kan A-sidans rundjur sägas vara ristat under 1000-talets första hälft.

Under åren 2003–2004 drev jag tillsammans med två nydisputerade arkeologer, Linn Lager och Laila Kitzler Åhfeldt, ett forskningsprojekt med titeln *Lika men ändå olika – runstenarna i och kring Sigtuna som en spegling av förhållandet stad och land*, som finansierades av Vetenskapsrådet. Syftet var att utifrån runstensmaterialet i Sigtuna

och den omgivande landsbygden, ett område med en dryg mils radie, undersöka eventuella skillnader mellan staden och landsbygden. Runstenarnas ornamentik och datering, deras placering i landskapet och texternas innehåll studerades med avseende på frågor som kommunikation till/från staden, uttryck för lojalitet (eller motsatsen) mot kungamakten, graden av kristnande och deras relation till de äldsta stenkyrkorna och stensulpturen. Huggspårsanalys genomfördes på åtskilliga stenar för att utröna olika ristares/verkstäders verksamhet.

När det gäller omlandet utgick vi från ett undersökningsområde med ungefär 12 kilometers radie från Sigtuna stad. Där finns 149 runstenar och runstensfragment, varav 29 i Sigtuna och 120 i omlandet.¹

De socknar som berörs är Sankt Per, Sankt Olof, Haga, Vassunda, Knivsta, Odensala, Husby-Ärlinghundra, Norrsunda, Västra Ryd, Håbo-Tibble, Bro, Håtuna, Hägeby och Skokloster. Gränsen vid en radie på 12 kilometer är artificiell och vald efter de topografiska förhållandena och efter en uppskattning av att det inte skulle ta allt-

för lång tid att bege sig till staden från yterområdena. Hur tidskrävande och besvärlig färden in till staden var, var naturligtvis olika beroende på terrängens beskaffenhet, tid på året, väglag och så vidare. På kartan *fig. 2* är cirkeln med 12 kilometers radie markerad, men den får inte tas alltför bokstavligt, det som gäller är *ungefär* den gränsen.

I Situne Dei 2008 redogör Laila Kitzler Åhfeldt för sin del inom projektet, en mycket intressant analys av vad huggspåren kan avslöja om hur arbetet med att producera en runsten kunde organiseras (Kitzler Åhfeldt 2008). Linn Lager arbetade med frågan om huruvida runstensresandet i Sigtuna med omnejd utgjorde en aspekt av den framväxande kyrkliga organisationen eller om runstensresandet och kyrkobyggandet kan antas utgöra separata men samtidigt uttryck för ett allt mer etablerat kristet religionsutövande i regionen. Hon kommer fram till att den senare förklaringen är den mest troliga. Själv hade jag redan tidigare intresserat mig för kvinnornas roll vid runstensresandet (Gräslund 1989, 1995), och det föll sig därför naturligt att inom projektet ägna det forskningsfältet en detaljstudie. Då kan rubrikens sten från Borgmästarvreten tjäna som utgångspunkt, eftersom det är ganska ovanligt att en bror reser en sten till minne av sina systrar. Man frågar sig om systrarna hade dött samtidigt – kanske i någon graserande epidemi eller i en olycka. De kan också ha dött med en viss tids mellanrum, men det var först efter den andra systemens död som brodern tog sig för att resa minnesstenen.

En spridd uppfattning är att runstenar restes av män till minne av män, och det stämmer att den vanligaste inskriften är att en son reser stenen till minne av sin far. Men

Fig. 1. Runstenen U 393 (A-sidan), Borgmästarvreten i Sigtuna. Rest efter systrarna Tora och Rodvi. Foto RE 2008.

visst finns det kvinnor på runstenar, särskilt i Mälardalen. I Uppland är kvinnor nämnda på närmare 40 % av alla senvikingatida runstenar med minst ett namn eller ett könsbestämmande ord, som hustru eller moder (Gräslund 1989:233 ff).

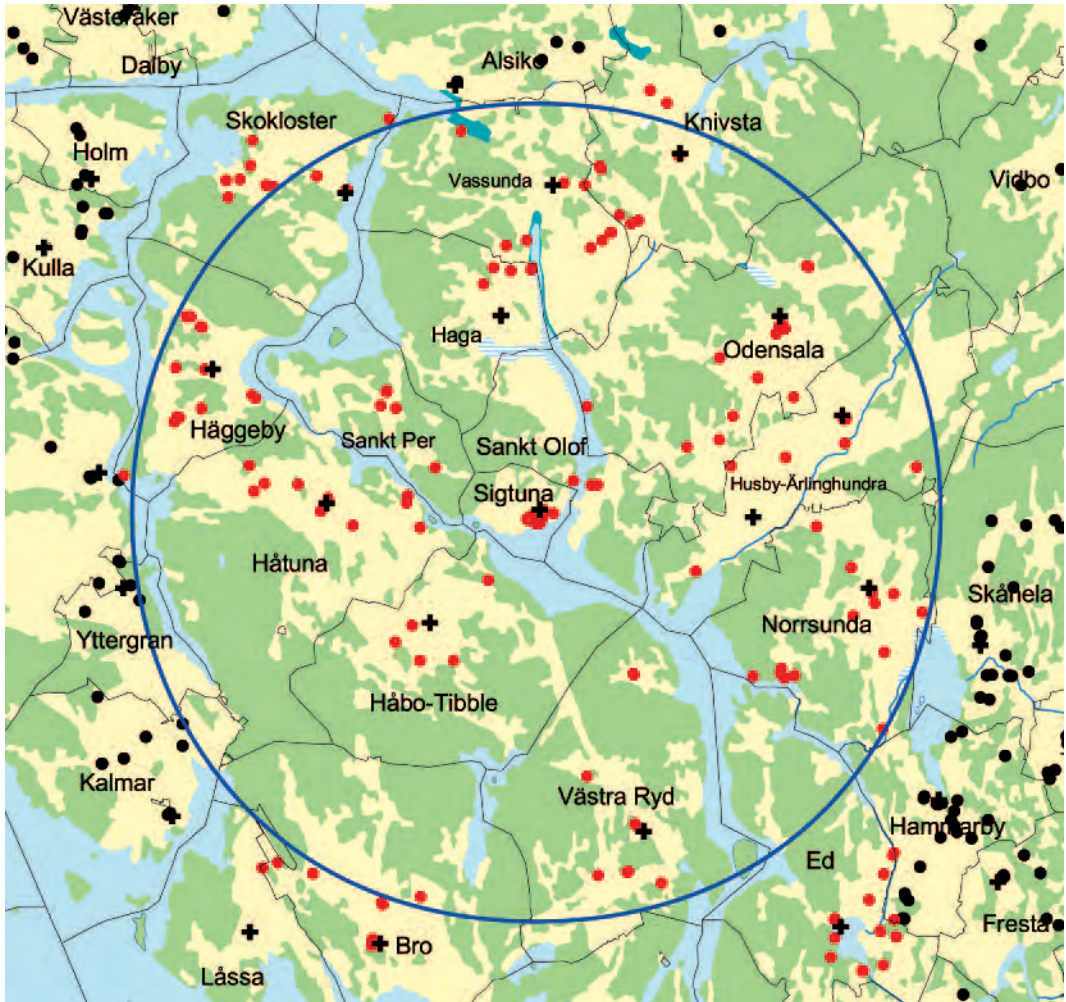

Fig. 2. Runstenar i socknar i forskningsprojektet "Lika men ändå olika" markerade i rött, andra runstenar i svart. Cirkeln markerar avståndet 12 km från Sigtuna. Karta Laila Kitzler Åhfeldt.

För att få fram de kvinnor som på något sätt varit involverade i runstensresandet i vårt område, antingen som resare, ensamma eller tillsammans med män, eller hågkomna, får man således söka efter namn eller könsbestämmande ord i inskrifterna. Tyvärr är många stenar så fragmentariska att sådana inte finns med. Av de 149 stenarna/fragmenten måste därför 25 avföras, de

flesta på grund av detta, några på grund av att de inte tillhör den sena vikingatiden. Då återstår 124 stenar/fragment att utgå ifrån.

I drygt 40 (46, eventuellt 48) inskrifter träffar vi på kvinnor, nästan alltid som resare, endast fem gånger som hågkomna, vilket är anmärkningsvärt. Bland dessa finns åtta ej namngivna kvinnor, ofta beroende på att delar av inskriften saknas, men där det av

sammanhanget/grammatiken framgår att det är frågan om kvinnor. Det finns också inskrifter där mer än en kvinna nämns, men eftersom jag räknar antalet inskrifter tas de bara upp en gång. Självfallet finns det gott om källkritiska fallpropor här. Ett fragment med ett mansnamn räknas som en helt manlig inskrift, men vi kan förstås inte veta att inskriften inte fortsatte med ett kvinnonamn. Resultatet av denna sifferexercis bör således inte tas alltför bokstavligt, utan endast som uttryck för en tendens. Beroende på om vi har 46 eller 48 inskrifter som nämner kvinnor utgör de 37 eller 38 % av det totala antalet, 124 stenar/fragment. Tidigare har jag gjort en liknande genomgång av alla i UR upptagna inskrifter och kom då fram till att kvinnor nämns på 39 % av de uppländska stenarna (Gräslund 1989: 225). Sigtunaområdet ger alltså en liknande bild.

Inom området finner vi kvinnor nämnda på runstenar i sina roller som maka och mor men även som syster och dotter, ja till och med en dotterdotter som lät resa stenen till minne av sin morfar. Det är flest mödrar och hustrur som figurerar, 15 mödrar, i 13 fall resare och i två fall hågkomna, 14 hustrur, varav 13 resare och en hågkommen, tio döttrar, en dotterdotter och två ev. fyra systrar, av dem finns dock två i samma inskrift, nämligen rubrikens ihågkomna Tora och Rodvi. Redan detta att det är frågan om två systrar är anmärkningsvärt. En genomgång av alla Upplands runinskrifter med minst ett namn eller könsbestämmande ord visar nämligen att en dotter nämns i 50 ev. 61 fall, medan två döttrar nämns i 20 ev. 21 fall. Detta ska jämföras med söner, där en son nämns i 107 ev. 110 fall och två söner i 155 ev. 165 fall. Men medan tre söner nämns i 105 ev. 115 fall finns tre döttrar bara i en enda inskrift. Även fyra, fem och sex

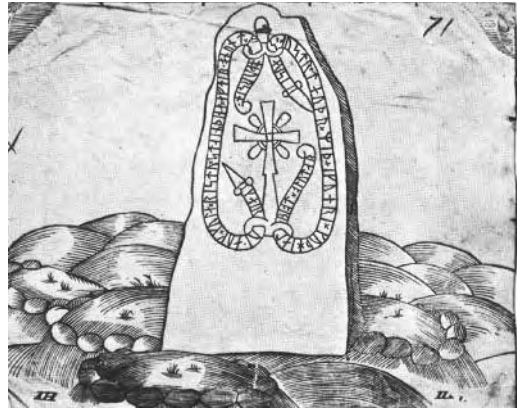

Fig. 3. Runstenen U 661, Råby i Håtuna. Rest av Gervi och Gulla efter deras far. Ur UR.

söner förekommer, däremot aldrig så många döttrar. Detta har jag tidigare tolkat som ett indicium på att en viss kvinnlig infanticid praktiserades i det sociala skikt som reste runstenar i Mälardalen under sen vikingatid, kanske med tanke på att mer än två hemgifter syntes alltför betungande för familjen (Gräslund 1989:235 ff).

Det finns fler exempel på två systrar inom vårt område, men då har de agerat som döttrar och varit resare. Den nu försvunna U 439 från Steninge i Husby-Ärtinghundra har texten *Härlev och Torgärd lät resa denna sten efter Säbjörn, sin fader. Han styrde skepp österut med Ingvar till Estland.* Ytterligare en sten med anknytning till Ingvarståget är U 661, Råby i Håtuna: *Gervi och Gulla reste denna sten efter Anund, sin fader. Han blev död österut med Ingvar. Gud hjälpe Anunds ande.* (Fig. 3). Båda dessa stenar har den för Ingvarsstenarna så karakteristiska ornamentiken med rundjur sedda i fågelperspektiv. Det är ett märkligt sammanträffande att dessa två deltagare i Ingvarståget, Säbjörn och Anund, båda har två döttrar som ”närmast sörjande”.

Fig. 4. Runstenen U 462, Vassunda prästgård, Holmfrids namn på kortsidans numera skadade parti.
Foto RE 2013.

Kvinnor finns med på några av de allra monumentalaste runstenarna i Sigtunaområdet. Längs Garnsviken, som på vikingatiden hade en vattenyta 5 meter högre än idag, gick en av vattenvägarna norrut, mot Uppsalaområdet. I Skråmsta i Haga finns flera intressanta stenar ger oss möjlighet att följa en familj genom tre generationer. Men den största och stilistiskt yngsta stenen i Skråmsta, U 460 placerad med ristningsytan mot vattnet, tycks inte ha samband med den familjen, åtminstone är det inga namn som återkommer. Inskriften lyder *Ingefast lät resa stenen efter Olev, sin fader, och Öd efter sin man*. Lite längre norrut längs Garnsvikens västra strand, i Ala i Vassunda, står U 463, en nästan lika hög sten med texten *Vädralde och Vige lät resa stenen efter sin fader, och Holmfrid efter sin man*. Ännu lite längre norrut, vid Vassunda prästgård, träffar vi på U 462 med texten *Djärv och Gunnar och Gullö lät resa stenen och göra bron efter Halvdan, sin fader, Holmfrid efter sin man. Och Öpir ristade runorna*. (Fig. 4.) I alla dessa tre fall har den döde mannens hustru således varit med om att ombesörja en minnessten tillsammans med sönerna och, i det senare fallet, även en dotter.

Ett speciellt och mycket intressant omnämmande av en kvinna har vi på stenen U 608 i Västra Ryds prästgård: *...Igulbjörn, Kviguly, alla dessa bröder, lät uppresa sterna, Sigrids söner....* (Fig. 5). Det kan jämföras med texten på U 479, Alsike prästgård, strax norr om vårt undersökningsområde: *Åsmund och e-ir, Gyrids söner, satte stenen efter Sigulv, sin fader, Sotes broder. Ulvkel högg runorna, Loves följesman, och med U 897, Norby i Uppsala: Sigvid, Gillögs son, reste runorna till minne av Ragnälv, sin svärmor*. Eftersom den sistnämnda

är en ristning i fast håll förbluffas man över formuleringen ”reste runorna”, en sammanblandning mellan uttrycken ”reste stenen” och ”ristade runorna”. I dessa tre inskrifter framhålls modern som den ”viktigaste” föräldern, kanske därför att fadern var död, men lika gärna därför moderns familj var den betydelsefullaste.

Metronymica, det vill säga just detta att barnens tillnamn bildas på moderns namn, förekommer i Skandinavien under vikingatiden. Det mest kända exemplet torde vara den danske kungen Sven Estridsen, vars far var Ulf Jarl och vars mor var Estrid, dotter till Sven Tveskägg. Eftersom hon var av kunglig börd fick sonen hennes namn. I isländska sagor förekommer flera exempel på metronymica, t. ex. i Egil Skallagrimsons saga och i Laxdalingarnas saga, ibland beroende på att fadern dött tidigt, men ibland trots att fadern levde och var väl känd (Kvaran 1996:38). Magnus Källström har nyligen behandlat fenomenet parentonymikon och han menar att det inte ska uppfattas som något vanligt utan tvärtom sällsynt och att det bör finnas en särskild anledning när ett tillnamn som innehåller faders- eller modersnamnet förekommer (Källström 2010: 118). Efter en genomgång av alla kända exempel är hans slutsats att sådana tillnamn är en tydlig statusmarkör, samtidigt som det vid omgiften kunde vara befogat att identifiera olika barnkullar, kanske av arvsrättsliga skäl (2010:130 ff.). I vårt område finns åtta exempel på parentonymikon, de flesta män som sägs vara en mans son, i ett fall uppges det ”... dessa var Vigulvs arvingar”. Kvinnorna representeras av Sigriddsönerna i Västra Ryd (U 608) och av Gillög, Ekenävs dotter i Knivsta (U 472). Man bör också notera flyttblocket U 392, Klockbacken i Sigtuna, ristat av Sven till minne av fyra

Fig. 5. Runstenen U 608, Västra Ryds kyrka. Rest av ”Sigrids söner”. Foto i UR.

män, sannolikt hans söner. Texten slutar med ”... var deras moder”, en sorts metronymikon. Ornamentiken antyder en datering av ristningen till 1000-talets första hälft.

Att släktskap var viktigt under vikingatiden på samma sätt som det varit i bondesamhället fram till modern tid, är ställt utom allt tvivel. Fina exempel på uppräknings av anfäder har vi framför allt på två runstenar, den ena från Malsta i Hälsingland (Hs 14), den andra från Norra Sandsjö i Småland (Sm 71). Den senare bär inskriften: *Ärinvard lät resa denna sten efter Hägge, sin fader, och Hära, hans fader, och Karl, hans fader, och Hära, hans fader, och Tegn, hans fader och efter dessa fem förfäder*. Att det är just fem tidigare generationer som nämns kan sammanhånga med att odaljord måste ha ärvts inom samma släkt genom fem generationer enligt den äldre Gulatingslagen, en norsk lag från 1100-talet.

På Sandsjöstenen nämns bara manliga anfäder, men på Malstastenen möter vi också en mor, Groa, och ytterligare två kvinnor,

Berglov och Gudrun, vilkas platser i familjen vi dessvärre inte känner till: *Romund reste dessa stenar (el. denna sten) efter He-Gylfe, Brises son. Och Brise var Lenes son. Och Lene var Uns son. Och Un var Ofegs son. Och Ofeg var Tores son. Groa var He-Gylfes moder. Och sedan Berglov. Och sedan Gudrun. Romund, He-Gylfes son, ristade dessa runor.* (nyläsning efter Peterson 1994 och 2012).²

Historikern Christer Winberg skriver i sina studier kring jordägande och släktskapssystem i Sverige från medeltid till 1700-tal: ”När det gäller namnskicket inom medeltidsadeln var det tydligt bilateralt. Fasta släktnamn var ovanliga, men när de förekom kunde de mycket väl ärvas på kvinnosidan, så att man tog sin morfars släktnamn. Det förekom fall där en bror tog sin fars släktnamn medan en annan bror tog ett namn från sin mors släkt. Det kunde to m hända att en frälseman som tillnamn tog moderns förnamn+son, t ex Ingeborgsson.” (Winberg 1985:26).

I det sammanhanget tar Winberg också upp de vikingatida runstenstexterna. Normalt restes runstenar inom den närmaste familjen, men det finns också exempel på släktskapsrelationer som är oförenliga med ett patrilineärt släktskapssystem, t.ex. stenar resta av män till minne av sina svågrar eller till minne av sina systersöner. Winbergs slutsats blir att det bilaterala släktskapssystem som kodifierats i Upplandslagen 1296 går tillbaka åtminstone till vikingatiden. En minnessten rest för en svåger finns i vårt undersökningsområde, nämligen i Rosersberg, Norrsunda socken (U422). Ett exempel på en sten rest till minne av en systerson är U985, Hämringe, Gamla Uppsala. I Skälby, Grödinge socken,

finns en sten rest av en man till minne av hans morbror (Sö 296).

Även den kanadensiske historikern Alexander Murray betonar i sina arbeten om den germanska släktskapsstrukturen i Europa under den tid som motsvarar vår järnålder att det bilaterala systemet var förhärskande och att det implicerar nära band mellan en individ och hans/hennes familj på mödernet (Murray 1976:60). Han åberopar bland annat följande passus i Tacitus Germania: ”... Systersöner åtnjuta samma hedder hos sin morbroder som hos sin fader. Somliga anse att detta blodsband är heligare och fastare ...” (Germania, kap. 20, Alf Önnersfors övers.) Den tidigare nämnda runstenen från Knivsta (U 472) kan ses som ett exempel på detta: *Gillög, Ekenävs dotter, lät resa stenen efter Dragmal, sin morfar.* Också de ovan nämnda runstensresare som presenterar sig som Gyrids söner eller Sigrids söner visar på betydelsen av släktskap på mödernet.

Låt oss återvända till U 608 i Västra Ryd, rest av Sigridssönerna. Tyvärr vet vi inte hur stenen såg ut upptill, om runslingan var zoomorf osv., men den allmänna kurvaturen antyder att stenen bör vara ristad under 1000-talets första hälft. I runslingans nedre hörn, både till höger och till vänster, finns en kringelformad ögla som mynnar ut i en spets. I ”kringlans” mitt finns ett människoansikte (*fig. 5*). Det kan jämföras med ornamentiken på U 629 i Håbo-Tibble, rest av två söner efter sin far. Den har en zoomorf ornamentik med rundjur, som bör vara ristad någon gång 1050–1080. I rundjurens fötter hålls två människofigurer fast, den ena av klädseln att döma en kvinna (UR 3:1, plansch 10).

En runsten i Sigtuna som nämner en kvinna och som kan ge upphov till kultur-

historiska reflektioner är U 395 med texten: *Sven ... rista stenen ... som förde henne till Sigtuna. (Fig. 6.)* Den utsökta ornamentiken visar att stenen tillhör ett sent skede av runstensresartiden, sannolikt är den ristad under 1000-talets sista fjärdedel, en tid när kyrkor hade börjat byggas i staden och engelska myntmästare hade kallats in av kungen för att producera korsmärkta silvermynt. Runttextens ”til sithunum” utgör det äldsta kända belägget för stadens namn fränsett de förkortade versioner som återfinns på Olof Skötkonungs mynt, en myntning som började ca 995. På dessa mynt står det Olaf Rex an Zitun, Ztune, Ztnetu eller med rättvänt s Sidei (Malmer 1968:137 ff.). Runinskriften brukar tolkas så att Sven, som tillhörde en kristen familj, lät rista en sten till minne av sin hustru, som han förde till Sigtuna, när hon hade avlidit på gården någonstans i omlandet, med all sannolikhet för att hon skulle begravas i vigd jord.

I de allra tidigaste medeltidsstäderna Lund och Sigtuna har man gjort iakttagelsen att det finns anmärkningsvärt många gravar på de tidigaste kyrkogårdarna, långt fler än vad som skulle motsvara stadsbefolkningen. Förklaringen kan vara just detta, att man förde in de döda till städerna för att de skulle bli begravda i vigd jord. I Sigtuna har man undersökt en stor gravplats från början av 1000-talet söder om S:t Pers ruin, i kvarteret Nunnan. Här grävdes 50 skelettgravar ut, orienterade i öst–väst. Tolkningen är att gravplatsen användes under ett övergångsskede, innan S:t Pers kyrka stod färdig med en muromgärdad kyrkogård (Hillbom 1987:232). Vid olika mindre grävningar bland annat i närheten av friser-gillestenen vid Prästgatan och i kvarteret nedanför mot Lilla Torget har många tidigkristna gravar undersökts, till exempel vid

utbyggnaden av Sigtuna museum. År 2006 undersöktes en stor yta i kvarteret Humlegården alldeles på andra sidan Prästgatan mitt emot U 391, och där framkom bland annat en del av en kyrkogård med en processionsväg. Totalt 220 gravar undersöktes, innehållande 227 individer. Kyrkogården började användas ca 1080 och upphörde i slutet av 1200-talet (Wikström 2010:104). I Lund med flera mycket tidiga kyrkor är det bland annat runt den äldsta Trinitaskyrkan som de samtida gravarna är förvånande många (Cinthio 2002:110 ff.), varför förklaringen att en del av de begravda kan ha förts hit från omlandet ligger nära till hands. En senare parallell till detta är de senmedeltida klosterkyrkogårdar, där inte enbart munkar och nunnor ligger begravda utan också personer ur samhällets högre skikt, som sannolikt hade donerat pengar till klostret för att komma i åtnjutande av gravplats och för att minnesmässor skulle läsas vid årsdagar av dödsfallet.

Ett intressant faktum när det gäller U 395 är att den är svårt skadad på ett mycket speciellt sätt. Kanterna har blivit borthuggna på alla fyra sidorna, så att större delen av inskriften har gått förlorad; vad som återstår är ristningens mittparti, 88 x 75 cm stort, med det centrala korset. Detta i kombination med det faktum att runstenens äldsta kända plats är vid högaltaret i S:t Per, som redan vid 1600-talets början låg i ruiner, gör att man kan fråga sig om stenens kanter blivit borthuggna för att den skulle passa in i en altarskiva i den medeltida kyrkan. Bengt Stolt uppger att en medeltida altarsten, som fungerar som täcksten över en relikgömma i altaret, i normalfallet är kvadratisk med ungefär 25 centimeters sida och inpassad i en kvadratisk urtagning i altarskivan (Stolt 2001:25).

Fig. 6. Runstenen U 395, numera i Sigtuna Museum. Foto RE 2008.

I detta sammanhang är det värt att notera att åtta fynd av så kallade sepulkralstenar, som torde ha ingått i portabla altaren (inpassats i en ram av trä), gjorts på olika platser i Sigtunas stadsmiljö, stratigrafiskt daterade till tiden mellan ca 1050 och 1200 (Tesch 2007:45 ff). Mittpartiet av U 395 har, genom borthuggningen av kanterna, blivit i det närmaste kvadratisk, om än betydligt större än det av Stolt uppgivna normalmåtet. Jag associerar här till den idé som har framförts av Carl-Fredrik Hallencreutz, nämligen att korsmärkta runstenar kunde fungera som gudstjänstplatser innan man hade tillgång till kyrkobyggnader (1991: 29). Kanske valde man att, som en akt av tradition och kontinuitet, använda mittpartiet av denna runsten i altaret i S:t Pers kyrka? Något liknande skulle man kunna tänka sig för runstenen U 978 i Gamla Uppsala kyrka, även den med ett dominerande centralt kors. Av uppteckningar från 1600-talet

framgår att stenen då låg som altarbord. Sannolikt i samband med detta har stenen huggits till, så att den nedre delen är borta, varför en del av inskriften saknas. Den är dock även i sitt tillhuggna skick ovanligt stor, 2,33x1,40 meter, och kan därför inte ha varit vad Stolt kallar en altaren utan snarare en altarskiva. En användning av en runsten som altarskiva har med stor sannolikhet konstaterats i Östra Eneby kyrka i Norrköping (Jansson 1959:241). Vid restaureringen av kyrkan påträffades under altaret en runsten som var fint tillhuggen längs kanterna och på baksidan. I framsidans centrala parti, inom ett stort kors hade två fyrkantiga fördjupningar huggits ut. Jansson tolkar dessa som relikgömmor och anser att runstenen gjort tjänst som altarskiva (1959:242f). Dessa tre exempel anser jag vara goda argument för uppfattningen att runstenar murats in i kyrkorna av ideologiska skäl och inte (enbart) av funktionella skäl, det vill säga att de bara skulle ha uppfattats som utmärkt byggnadsmaterial i form av stora flata stenar, som det ibland har hävdats.

För att återvända till runstenskvinnorna i Sigtunaområdet så är det uppenbart att inskrifterna inte ger oss mer upplysningar om dem än deras familjeroller. Det är inte något speciellt just för Sigtunaområdet utan denna brist på ytterligare information delas i stor utsträckning av alla runstenskvinnor. Så är det till exempel mycket ovanligt att en kvinna i en runstenstext beskrivs som god, medan det är relativt vanligt när det gäller män (Gräslund 1995:467ff). Inskrifter till minne av män omtalar inte sällan var de dog och hur de dog. När det gäller inskrifter till minne av kvinnor är det ytterst sällan fallet. Endast i en inskrift i Mälardalen får vi veta en kvinnas dödsorsak, och det är just i

Sigtunaområdet, på runstenen U 455, Näsby i Odensala: *Ingefast lät resa denna sten efter Torkel sin fader och efter Gunnhild sin moder. De drunknade båda.* (Fig. 7.) Skedde det måntro i närheten av hemmet eller långt borta? Det är en sakupplysning, utan den kvalitativa innebörd som ligger i att dö i strid i utlandet. Drunkningsdöden var säkerligen vanlig, framförallt för män men även för kvinnor.

Att kvinnor meddelar omvärlden att de låter resa runstenar är anmärkningsvärt med tanke på hur ytterst sällan deras bedrifter för övrigt omtalas. Det är ett undantagsfall, där deras verksamhet avviker från den traditionella kvinnorollen. Här verkar de i det offentliga rummet och har uppenbarligen möjlighet till självständigt ekonomiskt handlande, eftersom en kvinna kan stå som ensam resare av en sten (U 384, 421, 439, 464, 465, 472, 613, 656, 661, 663).

Runstensresartiden omfattar framför allt 1000-talet, den börjar sannolikt i slutet av 900-talet och upphör ett stycke in i 1100-talet. De runstenar i Sigtuna med omland som omnämner kvinnor visar stilistiskt sett en ganska jämn kronologisk spridning över hela 1000-talet. Däremot är det ont om den design som hör hemma i tidigt 1100-tal, vilket kan tala för att kristendomen då var fast etablerad och runstensresandet upphörde.

Noter

- 1) I denna artikel beaktas enbart runstenarna inom 12 km-cirkeln. Ett tjugotal små runstensfragment från Flasta ruin i Skokloster, UFv1968;276 har här behandlats som en post.
- 2) Överförd till modern svenska av Henrik Williams.

Fig. 7. Runstenen U 455, Näsby, Odensala, rest efter två drunknade föräldrar. Foto Bengt A. Lundberg, Riksantikvarieämbetet.

3) En annan möjlighet som påpekats av Magnus Källström är att stenen är tillhuggen för att användas som golvsten, jämför att den tillsammans med U 382 och 383 användes som golvsten i Mariakyrkan efter 1600-talets slut (UR 2:1 s. 151).

Referenser

- Runstensnumren hänvisar till korpusverket Sveriges runinskrifter, utgivet av Kungl. Vitterhets, Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm. SmR = Smålands runinskrifter 1935 – 1961, SöR = Södermanlands runinskrifter 1924 – 1936, UR = Upplands runinskrifter 1940 – 1958. HsR = Hälsinglands runinskrifter är ännu ej utgivna, men en komprimerad version finns i Bebyggelsehistorisk tidskrift 27, 1994.
- Cinthio, M. 2002. *De första stadsborna. Medeltida gravar och människor i Lund*. Eslöv.
- Germania = *Cornelius Tacitus, Germania. Originaltext med svensk tolkning jämte inledning och kommentar av Alf Önnersfors*. Stockholm 1961.
- Gräslund, A-S. 1989. "Gud hjälpe nu väl hennes själ" – om runstenskvinnorna, deras roll vid kristnandet och deras plats i familj och samhälle. *Tor* 22.
- Gräslund, A-S. 1995. Runstenskvinnorna ännu en gång. *Tor* 27.
- Hallencreutz, C.F. 1991. Kyrkoliv före sockenkyrkan. I: O. Ferm (red.). *Kyrka och socken i medeltidens Sverige. Studier till Det medeltida Sverige* 5. Stockholm.
- Hillbom, L. 1987. Kvarteret Nunnan. I: T. Andrae et al. (red.) *7000 år på 20 år. Arkeologiska undersökningar i Mellansverige*. Stockholm.
- Jansson, S.B.F. 1959. Ännu några runfynd från senare år. *Fornvännen* 54.
- Kitzler Åhfeldt, L. 2008. Runristare i stad och land. Huggspårsanalyser i och kring Sigtuna. *Situne Dei*.
- Kvaran, G. 1996. Islandske metronymica. *Studia Anthroponymica Scandinavica* 14.
- Källström, M. 2010. Hårds dotter och Gillögs son. I: S. Nyström (red.) *Namn – en spegel av samhället förr och nu*. Stockholm.
- Malmer, B. 1968. *Mynt och människor: Vikingatidens silverskatter berättar*. Stockholm.
- Murray, A. 1976. *Germanic Kinship Structure. Studies in Law and Society in Antiquity and the Early Middle Ages*. Toronto.
- Peterson, L. 1994. The graphemic system of the staveless runes. I: J. Knirk (ed.) *Proceedings of the third international symposium on runes and runic inscriptions, Grindaheim, Norway, 8–12 August 1990*. Runrön 9. Uppsala.
- Peterson, L. 2012. "En brisi vas lina sunn, en lini vas unar sunn... En þa barlaf..." *Etymologiska studier över fyra personnamn på Malsta- och Sunnåstenarna i Hälsingland*. Sällskapet Runica et Mediaevalia, Opuscula 15. Stockholm.
- Stolt, B. 2001. *Kyrkliga sällsynheter på Gotland och annorstädes*. Visby.
- Tesch, S. 2007. Tidigmedeltida sepulkralstenar – heliga stenar från Köln för såväl hallkult som mässa i stenkyrka. *Situne Dei*.
- UR = *Upplands runinskrifter*.
- Wikström, A. 2010. Arkeologiska undersökningar i Sigtuna 2006–2009. *Situne Dei*.
- Winberg, C. 1985. *Grenverket. Studier rörande jord, släktskapssystem och ståndsprivilegier*. Stockholm.

Summary

Beginning with the runestone from Borgmästarvreten in Sigtuna (U 393), erected by Ofeg in memory of his sisters Tora and Rodvi, an investigation was made to scrutinize the degree to which women are mentioned in the late Viking

Age runic inscriptions in Sigtuna, and its surroundings within a radius of 12 km.

The material available for analysis consists of 124 stones/fragments. Women are mentioned in 46, possibly 48, inscriptions, mostly as sponsors of stones, and in only a mere five cases as the person commemorated. Their most frequent roles are as mothers (15) and wives (14); but there are also 10 references to daughters, 1 to a granddaughter and 2 (possibly 4) to sisters.

The possibility of matronymics is discussed in connection with two stones where the sponsors are presented as Sigrid's sons and Gyrid's sons. There is evidence of a bilateral kinship structure in the Middle Ages in Sweden and we

have every reason to believe that this was normal also in the Viking Age.

Most runestones in Sweden were erected (sponsored) by men to commemorate men, but women also figure in both roles. In the province of Uppland, women are mentioned in 39% of all inscriptions where at least one name or one sex-determinable word occurs.

In the Sigtuna area we find almost the same percentage, 37–38%. Since a woman could sponsor a runestone on her own, such women were clearly active in the public realm, and many of them obviously had the ability to make independent economic decisions.